

Прилози за поетику Бранислава Петровића

Зборник радова

Уредник
Др Драган Хамовић

ИНСТИТУТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И УМЕТНОСТ
ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА „ВЛАДИСЛАВ ПЕТКОВИЋ ДИС“
Београд – Чачак, 2019.

Немања Каровић

ПЕСНИЧКО ЧОВЕКОЉУБЉЕ БРАНИСЛАВА ПЕТРОВИЋА

Апстракт: Основна истраживачка тежња рада је тумачење Петровићевог поетског доживљаја људске природе и проналажење кључних постулата песникове лирске антропологије. Нарочита интерпретативна пажња посвећена је поеми „Празник на градилишту”, чија семантичка садржина представља сржно место певања о Човеку. У поетички сложеној једначини Петровићеве поетске визије људскост је опевана гласом апологије и тоном апотеозе, рефлексивно су сагледане човекове егзистенцијалне зебње и метафизички неспокоји, али је и упризорена понорна дубина људског пада.

Кључне речи: антропологија, егзистенција, смрт, вечност, очајање, античовек, бестијализам

Са стајалишта књижевноисторијског проматрања, часом песникове смрти дотадашње стваралаштво бива преображено у окончан опус, а протекли живот преведен у довршену биографију. Отуда некролози нису само пригодан жанр чија се предвидљива садржина образује варирањем комеморативних клишеа, већ уједно представљају прву прилику да се, иако крупним и нужно овлашним потезима, критички просуди целина песниковог књижевног живота, како би се пробрала маркантна својства, издвојила пресудна обележја и оцртала извеснија поетичка путања једног тек заокруженог песничког искуства. Управо у некролошком тексту и са назначеном књижевноисторијском намером, Мирослав Егерић је, критичарски самоуверено и

користећи се пригодном патетичном сликовитошћу, истакао да врхунски песнички учинак Бранислава Петровића проиходи из досезања „пропланка са којег се боље и јасније види шта се крије у појму човек” (Егерић 2004: 76), чиме су следствено изнедрени неки од најблиставијих лирских продора ка спознаји „о положају човека у свету” (78). Наведени закључак засигурно не стоји у каузалној вези са чињеницом да песма коју је Бранислав Петровић посветио Мирославу Егерићу носи наслов „Прва песма човекова”, али несумњиво са њом лепо кореспондира. Уколико Петровићев песнички опус сагледамо у светлу Егерићеве свеобухватне интерпретативне оцене, увидећемо да се својеврсна антрополошка тематско-мотивска линија протеже од прве до последње песникове збирке, исписујући сваком новом поетском објавом све сложенију лирску биографију Човека.

На почетним страницама прве књиге *Моћ љовора* (1961) – значењски осетљивом месту сваког опуса – сусрећемо се са Петровићевим зазивањем музе, којим је опосредован позив људима да населе и присуством испуне просторе лирске имагинације:

доведи ми људе уморне од дисања људе
уморне од среће људе
срећне од умора људе
све људе затим
доведи људе
људе људе људе најзад
ми доведи људе све... (Петровић 2012 I: 16).

Иза испољене говорне раздешености, која почива на грозници понављања и усхићеном варирању сличних синтаксичких целина, пребива тескобно језичко-стваралачко осећање семантичке недостатности речи „људи” пред неуморном тежњом песника да у њене смисаоне оквире смести све оно што у новонастајућој поетској уобразиљи људи могу значити. Када се у читалачкој свести саберу нагла смењивања песничких слика, нарочито динамизовано протичање мотива и догађаја, изостанак интерпункцијских знакова на очекиваним местима и синтаксички алогично преламање стихова, онда се збиром ових естетских учинака формира утисак о Брани Петровићу

као песнику који се, не могавши одолети лепоти заносног и поетским интервенцијама неометаног кретања језичке матице, потпуно препусти асоцијативној непредвидљивости њених брзака.

Након стилски задиханог инвокативног отварања овог циклуса, следи низ песама о различитим врстама људи и поетско-рефлексивно трагање за егзистенцијалним битностима њихове природе. Када при сусрету са појединачним песмама прочитамо како рудари „у своме срцу угаљ пронађу”, „светлост једни другима наздрављају” и „са смрћу ручак свој поделе” (Исто: 19), док „Људи са севера у наручју носе острва своја бела” (Исто: 18), увиђамо да је следом оваквих песама обзнањена једна општија тежња Петровићевих лирских проматрања, а то је доследно трагање за суштаственим особеностима човечје природе. Рефлексивна пробитачност назначене поетске оптике и интензитет досегнутих лирских проникнућа проистичу из песникове превасходне зачућености пред светом, чија се енергија распростире како индуктивним тако и дедуктивним путањама: лирско ја се чуди облику јер постоји, али и постојању у различитим облицима.

Како видимо, у пределе лирског света и сферу песничке мисли Бранислава Петровића Човек није ступио поступно и испотиха, већ упоредо са подужом и свечано дочеканом поворком људи *рудара, људождера, земљорадника, болесника, рајника и љубавника*, што песникову визију опходе као домаћи простор и природно станиште. Низањем песама овог циклуса лирски је предочена разноликост људске природе унутар нескривено хијерархизованог поретка којим владају, захваљујући посведоченој творачкој потенцији и иманентним универзалним својствима – *људи љубавници*.¹

Смисао почетних стихова песме „Људи земљорадници”: „Људи земљорадници облик свој будући гвожђем разбију. / Људи земљорадници много тога за дан ураде. / Људи земљорадници на својим

1 У критици је више пута истицана недосежна позиција љубавника унутар Петровићевог лирског поретка вредности: „људи љубавници, нека врста надљуди чију хегемонију песник жели да успостави” (Первић 1973: 648); „Песник је на врх своје вредносне лествице, високо изнад свега, поставио људе-љубавнике, а за прво и највеће досегнуће човеково прогласио је чин љубави и стварања” (Симовић 2004: 6).

челима јечам посеју” (Исто: 21) пред читаочевим погледом се у први мах раскриљује линијом достигнуте зачудности, установљене логички нонсенсним песничким сликама обрубљеним замамним дражима надреалног. Међутим, у разумевању наведених стихова ваља следити законитост парадокса према којој маска немогућег увек таји дубљу истинитост, те прозрети семантичко дејство Петровићевог имагинацијског захвата којим су у исту раван доведени временски планови садашњости и будућности, односно препознати учинак својеврсног лирског симултанизма што унутар поетског призора обједињује време сађења јечма и неминовност потоњег преображавања људске телесности у земљу.² Тек тада се пред нашим очима завршни стихови: „Кад своје кости из своје родне будућности изору / Људи земљорадници тад гласно опсују” (Исто: 21) обзнане у сјају значењске једноставности, претходно овлашно затомљене логичком искошеношћу песнички упризорене запретености удаљених временā.

Оцртано закривљење темпоралне осе у Петровићевом лирском доживљају егзистенцијалне путање човека надилази оквира циклуса „Људи”, јер се снагом поетичке константе простире читавим песничким опусом, врхунећи у семантичкој једрости синтагме „предосећање будућности”, употребљаване како за наслов четврте по реду збирке тако и за именовање појединачних песничких објава. У књизи *Предосећање будућности* (1973) наилазимо на поетско-путописни запис „Фрушка гора (јесенопис)” и исказе: „Пресрећан сам због сазнања да газећи ову лепу земљу, газим самога себе. Своје очи, срце, свој нервни систем, своју крв и свој разум” (Петровић 2012 II: 17), у којима није тешко интерпретативно распознати илустративан пример наречене осећајности.³ Наиме, глаголским прилогом садашњим „газећи” у споју

2 Пишући о песмама које је жанровски одредила као историјско-евокативне поеме (попут „Песме јапанског војсковође”, „Прилога за европску историју”, „Добровољног прилога за националну историју”, „Освајања Аустралије”, „Скице за поему”, „Рождества или прве птица о ужасима”, „Читајући Катугла”), Тања Поповић је учила идентичан поступак и назвала га „синхроним приказивањем дијахроног” (в. Поповић 1999: 137).

3 Значењски блиске реченице могу се наћи и на другим местима: „бар да узгред напоменемо да то из нас самих ниче дрвеће, да то ми држимо градове

са презентом „газим” лирска ситуација се утемељује у садашњости, док је у прави објекат исказан синтагмом „самога себе” под деловањем песничког онеобичавања временских димензија уписана ка минулом добу посувраћена будућност, која почива на осећању нужног, те стога и унапред одиграног преображавања властите плоти у прах. У језгру овог лирског доживљаја заправо пребива осећање да је смрт толико близу да се већ одиграла, да је толико извесна да је одвећ присутна. Због тога се у поетској уобразиљи Бранислава Петровића предосећање будућности не заснива на профетизму, односно предсказивању догађаја, већ на језовитој привлачности танатоса, на својеврсном осадашњењу смрти. Како видимо, циклусом „Људи”, с почетка *Моћи њовора* није само оглашена поетичка фундаменталност једног тематског регистра него су и манифестовани неки од Петровићевих темељних песничких поступака и подешени углови самосвојних лирских гледишта.

Лирска антропологија Бранислава Петровића, наговештена основним семантичким контурама циклуса „Људи”, зачетак има у „Првој песми човековој”. Песнички субјект задивљен је стваралачком силом љубавног додира, под чијим се дејством место телесног сусрета претвара у тачку укрштања појединачног и општег, индивидуалног и општељудског: човек, с једне стране, пољупцима превладава ништавило, а са друге, истоветним чином постаје један од извора свеколиког човечанства:

то нас двоје решавамо Питање Светско
 то се ми са човечанством солидаришемо [...]
 то ми из ничега из ничега
 јој из ничега
 то ми од пољубаца
 градимо човека жива (Петровић 2012 I: 26).

Појединачно зачеће, како видимо, задобија васељенску резонанцу, што ће унутар Петровићеве поетске уобразиље консеквентно

.....
 на леђима, да су то бунари ископани наше ране...” (Петровић 2012 I: 66); „Ово СаД! ТО ТИ ЈЕ ОНО ПОСЛЕ СВЕГА И / ОВО СИ ТИ САДА НА ОНОМЕ СВЕТУ, НА НЕБЕСИМА” (2012 II: 284).

довести до приписивања космогонијских вредности рођењу човека. У поетскопрозном запису „Рождество или прва птица о ужасима” из збирке *Градилишће* (1964), рођење је означено стилски маркираном лексемом доспелом из архаичније области црквеног језика, чиме је појачана упечатљивост чињенице да певајући о доласку новог човека на свет Петровић не говори о појединачном догађају, већ о општем, односно универзалном смислу тога чина. Као што је лирским поигравањем мотивима пећине и фрижидера, мамутског мяса и флашираног пива релативизована разлика између савремености и праисторијског доба, и тиме сугерисана непроменљива драж сусрета полова и вечно иста стваралачка суштина љубавног спајања, тако је и чуду зачећа придодат космогонијски потенцијал: „ТУ, ИСПОД ТЕ КОЖЕ, мислио је, КУЦА СРЦЕ ЈЕДНОГ НОВОГ СВЕТА” (Исто: 135). Оно што у еротском односу фасцинира није, дакле, телесна узбуђеност и сексуални ужитак, иако је Петровићев лирски глас склон виталистички радосном прослављању љубавних страсти, већ управо непојмљивост моћи стварања, која далеко надилази биолошку репродуктивност. Значењски дотицај стварања света и постанка човека у „Детињству или другој птици о ужасима” постигнут је укрштањем низа митопетских слика изречених гласом творца с песничком мимикријом говорне инфантлности детета у којем је заискрио трачак самосвести:

Ја сам дуго, бескрајно дуго, био усијана маса. Почео сам да се хладим сав рањав од земљотреса и вулкана као за време другог светског рата од шуге. Онда сам осетио да сам талентован и исказао сам то постанком биљака. Онда се моја патња појачала и постале су животиње. Мамути, диносауруси, бизони, глисте, краве, кентаури. Онда ми је одједном нешто придошло да задивим цео космос – тако су настали људи.

Мало помало, Феничани, Египћани, Византинци, Словени, Ратови, Поплаве, Болести, Катастрофе, дан по дан...

... тако сам се једног лепог плелепог дана лодио ја... (Исто: 141).

Замишљајући будући лик човека у настајању, лирски субјект „Прве песме човекове” низом зачудних особина и необјашњивих навика, изразио је заправо начелне противречности људске природе:

надреалиста што жедан кад је птице лови
мангуп што у своме телу кромпир сеје
спадало које отаџбину прода
рингишпил у брод прекује морем плови
онај фантастични што речи уме да изговара
па то је онај што на земљи једини уме куће да зида (Исто: 26).

Како видимо, човекову нарав конституише унутрашњи додир разумских црта и неразумљивих чинова, прагматичких вештина и необуздане воље, те у равни човекових егзистенцијалних ритмова као да се истовремено оглашавају *animal rationale* и *homo ludens*.

Дистихом „Без кључева вечности! / Без кључева бескраја!” (Исто: 84) не само што формално отпочиње поема „Празник на градилишту” већ се и сви њени потоњи поетски сегменти истодобно уводе у домен специфичног метафизичког озрачја. Усмеравањем песничког фокуса ка првом и последњем питању постојања, упућивањем есхатолошког погледа на живот човека и испољеним осећањем овоземаљске егзистенцијалне *закључаности*, над семантичком ауром ових стихова намах је призван трептај Његошеве поетско-метафизичке свести и непролазни смисао објаве:

Ах, ово је највиша таина
и духовне најстрашније буре –
овога су у гробу кључеви (Његош 2001: 97).

Запитаност пред зачецима и крајњим исходиштима живота трајна је лирска преокупација Бранислава Петровића, која несмањеним интензитетом опстаје у подручју песникових прворазредних интересовања, али од збирке до збирке бива на различите начине поетски артикулисана.⁴ Оно што је уводним стиховима „Празника на

4 У критици је примећено како је сваком новом књигом Петровићева поетска мисао све чешће бивала засењена муком вечних питања: „Чини се да је притисак вечности и бескраја временом бивао све већи и тиши, а то значи: све тамнији. [...] Тај пут би могли симболично да представе наслови Петровићевих књига: *моћ њовора – градилишће – њредосећање дугућности*

градилишту” казано о метафизичким неповољностима људске егзистенције, у песми „Куд мину звезда” из *Предосећања дугућности* уобличено је упитним захтевом који епистемолошки чежњиви лирски субјект испоставља пред конкретним, али не мање немим адресатом: „Простори страшни и понори сиви, / одајте тајну зашто човек живи” (Петровић 2012 II: 72). Безданност овако адресираног питања огледа се у томе што управо онемелост просторе чини страшним, а поноре сивим. У Петровићевом лирском искуству бездан се отвара у моменту стицања свести да је најтајније оно што субјект осећа најблиским – живот сам, или другим речима, у тренутку препознавања непојамног странца у унутрашњем свету, непознатог лица међу ближњима, недохватно туђег присуства у простору егзистенцијалне интимае. Тиме се жудња за одговорима додатно разгорева, али не да би се понор уклонио већ да би га свест испунила садржајем и осмислила, односно у сиву површину непознатог уписала нијансе извесности.

Назначена путања лирске рефлексije навела је песника да у циклусу „Бити ти” из књиге *О њроклеја да си Улицо Рије ог Фере* (1970), сачињеног од изражајно хетерогених поетско-прозних фрагментата у којима је опевана љубав у логорском окружењу, а понајвише природа постојања онога што је зачет и нерођен, изведе посве суморан закључак о славној безданности човека: „Далеко смо од тајне, ми, јадна, забачена, заборављена, беспомоћна и надасве славна бића, овде горе, на земљи” (Петровић 2012 I: 213).

.....

– *џрајом џрах – све самљи*” (Јовановић: 1999: 232); „Са трећом збирком *О њроклеја да си Улицо Рије ог Фере* (1970) збива се одлучан упад понорних искустава, сеновитих душевних стања, горких, циничних и парадоксних сазнања о човековом месту у свету. Таква поетичка тензија је добрим делом очувана и у збирци *Предосећање дугућности* (1973) у којој читаоца осваја тон концентрисаног поетског сазнања и умне сабраности. [...] Такво поетичко опредељење још је више потврђено поемом *Трајом џрах* (1976) у којој се снажна религиозна прозрења прожимају са симболистичким призорима природе и човекове стварности” (Негришорац 1999: 44); „промјене пјесничког гласа који пјева у разним регистрима: од егзалтираног и патетично-химничног до сјетног и елегичног, од градитељског заноса до сјенке смрти, од еротског и рађајућег до антиутопијског и стрепећег, од хумано-шаљивога, преко ироничног до црнотуморног” (Делић 1999: 77).

Међутим, у лирској антропологији Бранислава Петровића ипак не преовладава безусловно негативан и доследно песимистичан став у погледу метафизичких домашаја човека. Унутар поетске визије књиге *Предосећање будућности* на два места пројављује се могућност надилажење људских спознајних ограничења и утире стаза примицања тајни живота. Наиме, у песми „Светлост, изненада” непатворена усхићеност пред лепотом јутарње белине и фасцинираност дубљим и животнијим смислом градске свакодневице службе као емоционална подлога и ситуациони контекст за упризорење егзистенцијалне надмоћности „усамљеног човека”, који не само што испољава нарочиту имагинативну потентост јер „измишља нове изворе, мелеме, чајеве, / [...] измишља пренасељене светове” (Петровић 2012 II: 11), већ је привилегован вишом мером метафизичких домета, будући да „само усамљен човек има Кључеве / и он је господар свих светова” (Исто: 11–12). Великим почетним словом оснажују се симболичке вредности кључева, али и крепи моћ њиховог алузивног и донекле дијалошког повезивања са стиховима из других лирских целина, рецимо, уводним речима „Празника на градилишту”.

Иако је у Петровићевом опусу евидентна опчињеност семантичком прегнантношћу градилишта, у појединачним објавама редовно је потиснут просторни смисао овог мотива, и сразмерно томе наглашено догађајно значење грађења. Отуда се ненасловљена песма циклуса „Са градилишта” развија управо подужим набрајањем стваралачки разноврсних моћи градитеља, чији укупни творачки учинак у претпоследњем катрену дораста до размера тоталитета: „Они су створили све што је створено / они су створили све што не постоји” (Исто: 115). Транспонованом логике псаламског стиха „Све што дише нека хвали Господа” (Пс 150, 6) у домен Петровићевих песничких слика, извршен је удар поентирајућег смисла завршне строфе:

Њих славе пчеле муње и цветови
њих слави време својим непролазом
они су љубимци куге и времена
они поседују све *кључеве* света (Исто: 115, курзив Н. К.).

Дакле, кључевима света у Петровићевој поетској уобразиљи располажу искључиво они који су претходно проглашени свеколиким творцима: усамљен човек и градитељи. Приступ вечним тајнама не задобија се даривалачком милошћу више инстанце, већ заслужује аутентичним стваралачким чиновима.

Уколико у моћи обликовања нових светова препознамо еминентно својство поетског језика, те иза маске градитеља и усамљеног човека назремо лице песника, онда бисмо из имплицитног значења наведених примера могли ишчитати Петровићево метафизички утешно и ентузијастичкој поетици супротно уверење, према којем религиозна озареност и додир божанских сазнања не претходе песничкој речи (за разлику, рецимо, од Његошевих стихова: „Свемогућство светом тајном шапти / Само души пламена поете” (Његош 2001: 101)), већ управо каузално и према начелу антропоцентрички поиманог надахнућа следе након јединствено посведочене поетске плодотворности.

Поема „Празник на градилишту” сачињена је од ненасловљеног прелудијума на чијем је унутрашњем богатству, као што је раније истакнуто, семантички утемељена читава поетска грађевина, и од пет лирских фрагмената обележених бројевима и доследно изведених апострофирањем човека као синегдотске ознаке целокупне људске природе. Лирски субјект се не користи другим лицем при обраћању човечанству да би се апартно позиционирао у односу према сфери хуманитета, већ да би на својеврсну дијалошку чистину и у говорно комотнију област непосредне комуникације извео властито поимање људскости и рефлексивно пропевао о њеним парадоксалним начелима. Отуда производи утисак да читајући стихове „Празника на градилишту” доспевамо у средиште метапоетског дијалога између песника и неприкосновене теме његовог опуса.

Кроз читаву поему варирана је поетска матрица чији се склоп састоји у следећем: након истицања прворазредне човекове егзистенцијалне невоље, што се огледа у поседовању свести о властитој смртности, на месту на којем би се могло очекивати тамније расположење и мрачнија мисао, говорни тон се уздиже преобративши се у срдачну похвалу доброћудној и пркосној, витешко-бунтовничкој људској природи, која присуство смрти на хоризонту живљења не схвата као разлог да живот одбаца, већ као надахнуће да га још чвршће пригрли:

Упркос смрти упркос разуму
ти се не предајеш –
Хвала ти због тога! (Петровић 2012 I: 85)

Смрт је вечита загонетност постојања, једини извесни садржај будућности и неприкосновена референтна тачка свих животних вредности; док је разумом именована кристализација мучног сазнања о коби пролазности или временској порозности егзистенције, о тренутној недоступности или коначном непостојању „кључева вечности”; а предлогом „упркос” (у-пркос) назначена је исконска енергија људског опирања пред изгледном опасношћу свепотирућег дејства ништавила, нагонски отпор човека неизбежном и величанственом поразу умирања. У Петровићевој поетској једначини животног задовољства непомерива сенка смрти не помрачује и не ништи, но продубљује ужитак постојања, не укида већ нијансира лепоту живљења.

Рефрен „упркос смрти, упркос разуму” поетска је лозинка људскости, али уједно и семантички путоказ који, пратећи поетичку стазу похвалног певања, води до песниковог проглашавања човека „празником света” у последњем строфоиду прве целине поеме. Уколико се у сферу људског постојања уведе логика празника, онда човек припада свету, али је истовремено од света битно различит, будући да, попут празника, обзнањује усецање сакралног у континуум профаности. Овај моменат представља апологетски врхунац Петровићеве лирске антропологије, којим се и наслов поетске објаве раскриљује као песничко указивање не на то *када је*, већ *ко је* „Празник на градилишту”.

Међутим, када се други сегмент ове поеме отвори исказима: „Вечност је највећа мана твога ума. / Бескрај најтежа болест твог срца” (Исто: 86), читалачки поглед нужно застаје јер му пажња истог трена бива заокупљена изненадним сусретом са стиховима дубљег и понорнијег егзистенцијалног искуства. Шта је у средишту ових, са својеврсном лекарском децидираношћу и хеуристичком самоувереношћу, изречених лирских тврдњи? Најпре учачамо оглашену свест о раслојености егзистенције на компоненту вечности и, према дијалектичкој логици њој супротну и имплицитно присутну, компоненту пролазности.

Противречност се усложњава оног часа када субјект, будући синтеза бесконачног и коначног, успостави опирајући однос према вечности унутар властитог постојања. Да се мисао о бескрају обрушава на човека и присилно овладава његовим унутрашњим светом, изазивајући истовремено понорна осећања егзистенцијалне кажњености и метафизичке тескобе, сведоче и стихови „Песме”, којом започиње циклус „На полеђини Модиланијевих портрета”:

Човека јашу и вечност и бескрај и све але.

Гле оседлан човек,

гле зауздан,

плаче! (Петровић 2012 II: 111).

„Ту лека нема”, закључиће лирски глас „Празника на градилишту”, не оставивши простора недоумицама пред хипотетичким питањем о могућности разрешења ове контрадикције. Доспевши до констатације о неизлечивости људског стања, лирска рефлексивна Бранислава Петровића неће дубљим проникнућима искушавати њене семантичке оквире, иако песнички третман неразрешивих питања постојања у другим објавама није једноличан и непроменљив. Наиме, почетним стиховима четрнаестог дела „Освајања Аустралије” према вечности је успостављен однос неделатног подношења, при чему је идеја бесконачног трајања ефектно упоређена са вековном загонетношћу броја π – математичке константе чији се децимални запис може издвојити и заокруживати, али се, будући бесконачан, никада не може довршити:

Наше је да се навикавамо на вечност

као на лавез јарећи, као

на Лудолфов број (Петровић 2012 I: 252).

Хуморно-лудистички глас „Песме коју ћу објаснити на конференцији за штампу” озбиљност метафизичких феномена релативизује снагом подсмеха: „Како да не промовишем тог дивљачића за цина / кад он г-ђу Вечност исмејава!” (Исто: 117). Тиме је успостављена подесна семантичка акустика у којој прикладно може

одјекнути екскламативни стих што прославља човека, узносећи средиште његовог бића у домен бескрајности: „Проглашавам срце његово за најтоплије место у бескрају!” (Исто: 117).

Петровићево лирско поимање човека као противречног бића, растрзаног између коначности и бесконачности, пролазности и вечности, слободе и нужности, стара је идеја западне метафизике, која потиче још од Платоновог уверења да је човек сачињен од смртности и бесмртности и да тежи досезању друге крајности синтезе (в. Зуровац 2000: 29–30). Међутим, одређењем односа коначности и бесконачности као болести, изречено стиховима „Вечност је највећа мана твога ума. / Бескрај најтежа болест твог срца” (Петровић 2012 I: 86), а поновљено редовима једне од ненасловљених песама циклуса „Поново горе ватре дома мога”, у којима се лаконска изражајност прожела хеуристичким импулсима Петровићевог поетског темперамента:

ЈА САМ САЗНАО ЈЕДНОГ ДАВНОГ МАЈА,
ДА БЕСКРАЈ БОЛУЈЕ ОД КРАЈА!

И више од тога:

ЈА САМ УЗ ШОЉУ ЧАЈА,
ОТКРИО ДА КРАЈ ПАТИ ОД БЕСКРАЈА! (Исто: 93, курзив Н. К.),

у окриље тумачења призвана је егзистенцијалистичка филозофска мисао Серена Кјеркегора о *болести на смрт*. Реч је о оној врсти очајања које настаје када властито ја одбије да синтезу коначности и бесконачности од које је сачињено разреши надиласком стрепње и скоком у религиозност, или другим речима, смелим прихватањем парадоксалности вере према Тертулијановом начелу *credo quia absurdum*, односно транспаретним утемељењем у моћи која је егзистенцију установила, те уместо тога отпочне узалудно одбацивати вечност:

Очајање је предност човека, јер се човек у очајању односи спрам вечности, спрам онога што је вечно у њему, а недостатак зато јер је болест, болест духа. [...] Очајник не може умрети „као што ни бодеж не може убити мисли”, исто тако ни очајање не може уништити оно што је вечно, властито ја, које се налази у темељу очајања. [...] Но

ипак је очајање управо самопрождирање, али је беспомоћно самопрождирање, које не може постићи оно што жели (Кјеркегор 2000: 31, 46).

Да у поетском доживљају Бранислава Петровића очајање происходи, као и код данског филозофа, из опирајућег односа субјекта према властитој вечности недвосмислено потврђују четири реторска питања постављена у егзистенцијалистички индикативно насловљеној песми „Осуђеник на бесмртност” из збирке *Прегосећање дугућности*:

Како помоћи осуђеном на бесмртност? [...]

Како помоћи *очајнику* који не може да отпочине? [...]

Како помоћи ужаснику који не може да одустане?

Шта предузети против ужаса бесмртности? (Петровић 2012 II: 74,

курзив Н. К.).

Иако субјект упућује нихилистички противудар осећању сопствене вечности, надајући се једноставнијем разрешењу противречности постојања, дејство таквог чина не досеже до бесконачног у егзистенцији, већ се преобраћа у енергију очајања, о чему Кјеркегор каже:

Вечности се човек не може заувек ослободити, [...]; он је не може заувек одбацивати, од тога ништа није немогућније; у сваком тренутку када је нема морао ју је имати одбачену или је одбацивати – али вечност се опет враћа, она је ту, сваког тренутка када очајава он на себе навлачи очајање (2000: 45).

Премда је дански филозоф негирао неизлечивост овог стања истичући веру као једини начин превазилажења очајања и иступања из егзистенцијалне драме, Петровићева лирска мисао, окрзнувши се тек о Кјеркегорово учење песничким поимањем вечности као болести ума, надаће се ипак кретала самосвојним путањама.

Према интерпретативном увиду Љубомира Симовића (в. Симовић 2012 II: 325), стиховима „Вечност је највећа мана твога ума. / Бескрај најтежа болест твог срца” (2012 I: 86) у песничком искуству Бранислава Петровића обновљене су идеје да се извориште егзистенцијалног *одољења* налази на средокраћу између човека и бескраја и да живот следствено томе претпоставља прекорачење у вечност, како је то изречено у есеју „Пробуђена свест (Јуда)” Растка Петровића:

Човек је непрегледности животиња, то јест звер чије су чељусти разјапљене према бескрајности. Отуд, за разлику од обичних зверова, он је незадовољан. Узроке његових обољења треба тражити не у његовој прошлости већ на једној правој линији између њега и безграничног: тамо их отклањати” (Петровић 1973: 106).

Пети и последњи сегмент „Празника на градилишту” започиње говорним патосом стиха: „Још једном, поздрављен, човече, витеже света!” (Петровић 2012 I: 87), што происходи из нескривено усхићеног поздрава којим Петровићев поетски глас и у другим песмама доследно сигнализује нарочити емоционални афинитет и емпатијску наклоњеност према адресату, придајући му значење прослављајуће апострофе. Тиме је читалачка свест припремљена за објаву надразумне лирске визије света:

Не веруј лажима да су ствари слепе,
да су биљке глуве,
ваздух без ума –
онима који се куну да сунце несвесно сија,
најмудријим сјајем сунце прашта, благо (Исто: 87).

Уколико херменеутички преиначимо граматичку негацију у наведеним стиховима, пред нама ће се разобручити огољени смисао поетског апела: *веруј у истину да ствари виде, да биљке чују, и да је ваздух уман*, којим је несумњиво посведочена песничка вера у дубљу осмишљеност овоземаљског поретка и недвосмислено духовна утемељеност универзума. „Празник на градилишту” је химна Петровићевог лирског антропоцентризма, у чијем је финалу образована упечатљива слика очовеченог света и васељенске људскости.

Наслутивши неповољност метафизичких изгледа људске судбине, лирски глас песме „Куд мину звезда” човека је назвао сиротаном: „На путу кроз Вечност, ко зна шта све чека, / невичног Бескрају сиротог човека” (Петровић 2012 II: 72), док је на другом месту *Предосећања дудућности*, према прохтеву камијевски меланхоличне егзистенцијалистичке осећајности, човек одређен као странац: „Ти си из Нигдине у тај пејсаж пао, / излишан странац у пределу хладном” (Исто: 102). Књига *Трајом њрах* (1976), тематски доследно усмерена ка питању

бесмртности и у целини испевана афективним набојем стрепње, живот *сина Човечице* сагледава у светлу непрекидног прогонства проузрокованог опсесивном мишљу о смрти, која световно постојање преводи из сигурности родитељског окриља у претећу неизвесност сенке небеског крвника:

Његов је живот његов страх од смрти,
Живот сина твога, Човечице.
Ужаснутог,
Запањеног,
Задивљеног! –
Страшна небеска прогони га звер! (Исто: 177).

У песми из циклуса „Интима” што се отвара строфоидом: „Теши / ал / не греје / мисао о животу посмртном”, а заокружује слично структурираним речима: „Теши / ал / срце леди / мисао о животу после живота” (Исто: 65), уочава се да мисао о смрти обузима свест лирског субјекта, производећи притом опречне учинке у његовом унутрашњем свету: она прилеже уз ум, слубљује се с њим вибрантношћу утехе, али се са срцем ритмички разилази успостављајући дрхтаву резонанцу неспокојства. Наслућени хоризонт вечности је утешан, јер духу обећава непрекинуту линију егзистенцијалног кретања, међутим, кристалну чистоту таквог видокруга помрачује подразумевана извесност умирања, неподношљива свест о драми смртног часа, спокоју ума одговарајући слеђеним срцем. Кристализоване мисли о исходштима постојања, како видимо, раслојавају егзистенцију и очигледном чине непомирљивост унутрашњег раскола субјекта. Шифра Петровићевог лирског поимања људске природе отуда би могла гласити: човек је јединствено биће, чија целовитост није јединствена. Смртно озбиљна жеља за одржањем егзистенцијалног жара у овој се песми парадоксално сабрала у наивности поетског захтева насталог изокретањем и преудешавањем изреке *memento mori*: „заборави ме смрти моја” (Исто: 65).

Да Петровићев лирски глас пред смрћу не осећа само егзистенцијалну зебњу, већ и властиту мисаону недостатност и језичко-изражајну немоћ, сведочи неименована песма „Пролећних страдалстава”,

у којој готово неурастенична варирања различитих речи и мотива у оквирима приближно истог синтаксичког склопа говоре о семантичкој недовољности изреченог, односно о мучном сусрету поетског субјекта са значењским опнама језика и неспокојној стваралачкој тежњи да се оне уметничком снагом и евокативном пуноћом песничког израза пробију:

Мене ће моја смрт
мене ће
моја
красотица
мене ће моја Будућа
мене ће сиња
кукавица
мени ће моја драга
мени ће моја
издајница
мени ће поноре осветлити
понором
свога лица” (Исто: 97).

У наведеним стиховима се, будући да песниково биће увек осећа више него што се језиком може исказати, читава лирско-језички напор да се вишком речи надомести мањак траженог смисла. Невоља песничког изрицања проистиче из доживљаја да речи имају ограничен смисаони досег, патња проиходи из осећања изражајних граница, а сва је, да преудесимо Андрићеву мисао, поетска нада *са оне стйране* (в. Андрић 1981: 16).

Из опуса Бранислава Петровића могла би се издвојити линија песама и поетских записа у којима се песнички субјект, тежећи да предосећање будућности ослободи предукуса смрти не би ли огрејао онеспокојено срце, препушта умирујућем дејству лирских фасцинација о вечитом животу тела досегнутом преображавањем у земљу или предео, али и укључивањем у циклични ритам обнављања и крепку бујност вегетације: „Зар треба плакати кад ситан земаљски створ постаје предео пред којим је целог свог века клечао као пред чудом?”

(2012 I: 212); „Пресрећан сам због сазнања да газећи ову лепу земљу, газим самога себе” (2012 II: 17);

Дивно сам
патнички
свестан
да ће моје кости
травчици некој помоћи да процвета (2012 I: 200).

Међутим, у материјални свет маскирану жудњу за рајем, односно жељу поновног освајања некадашње егзистенцијалне безбрижности, препознајемо и у стиховима песме „Жена”: „може ли се / поново у утробу може ли се заувек у час зачећа” и „могу ли икако у стару постојбину / могу ли / творитељко моја?” (Исто: 34).

Како видимо, на мапи Петровићевог песничког света разазнају се две путање којима лирски субјект, удаљавајући се од извесности смртног часа, настоји да разреши драму постојања: прва је заснована на замени вертикалног кретања духа непрекидним овоземаљским хоризонталним простирањем телесног живота; док другу утемељује метафизичком носталгијом побуђено преусмеравање правца егзистенцијалног кретања одржаваног надом повратка у матерински (матерични) празавичај.

Немогуће је, међутим, успоставити целовиту слику Петровићеве лирске антропологије уколико у њен укупан смисаони опсег не урачунамо и стихове „Прилога за европску историју (из дневника)”. Овом песмом је упризорено злочиначко путовање безумника, осликан брутални крвнички поход мотивисан не само патолошком жудњом за убијањем већ и неутаживом жељом за потирањем свега људског, али и установљен антитетички однос према песниковом дотадашњем третману људске природе. Значењски спектар Петровићевог певања о човеку оваквим је *прилојом* усложњен новом, контрастном димензијом и обогаћен мрачним тоналитетом, чиме је оглашено разастирање низа семантички противречних путања унутар песниковог опуса: од апотеозе човека до негације човечности; од очовеченог универзума до антиљудског света; од кључева бесмртности до кључева

тамнице;⁵ од понорне осећајности изазване метафизичким рефлексима до бездана отвореног урушавањем хуманистичког мита о човеку; од уживања у лепоти и стваралачкој потентости љубавног чина до патолошке угодности при оргијастичком разарању људскости; и на концу, од „Прве песме човекове” до „Прилога” који бисмо на основу наведених антитеза могли назвати „Првом песмом античовека”.

Двадесетим катреном ове поеме утврђене су вредносне координате поретка лишеног хуманитета, у чијем се средишту налази античовек:

За нама неразуман лелек недостојних
испред нас циљеви узвишени
изнад Звер која нас води
путевима Господњим (Исто: 270).

Људски пад је исувише дубок да би свету Петровићеве песме пристајала ознака дехуманизованости, будући да је вертикалним кретањем наниже досегнут антихуманизам, што врхуни у апсолутној негацији човека. Зверска природа трансцендентне инстанце указује да је античовечност попримила облик и размере бестијализма, који, према Берђајеву, представља пород ратне крви, варварство унутар рафиниране цивилизације, негацију вредности људске личности и саосећања према човековој судбини, чиме се одликује царство не само фактичке већ и принципијелне нељудскости (в. Берђајев 2006: 18–19).

Поворка бестијализованих крвника разара пред собом све што је живо, а са нарочитим жаром первертираног задовољства сатире доброту и унакажава невиност. Међутим, постоје и елементи човечје телесности са којима колективни субјект при сусрету не успоставља ништитељски, већ хармоничан и уједињујући однос:

Наиђосмо на људско око
ослобођено од очне дупље човекове

5 Почетни стихови „Прилога” гласе: „Оријентисали смо се према звездама / водиле нас трубе и кључеви шамница” (Петровић 2012 I: 268, курзив Н. К.).

умисмо се његовим погледима
и кретосмо даље

Наиђосмо на људску руку
ослобођену недостојног
та рука нас је ко сестра миловала
и махала нам при поласку
[...]

Наиђосмо на дојку дојиље
коју су одсекле наше претходнице
флекосмо и написмо се млека понуђеног
и настависмо окрепљени (Петровић 2012 I: 271–272).

Како видимо, античовек се егзистенцијално прожима с разједињеном, обесмишљеном, те стога рашчовеченом плоти, са деловима насилно издвојеним из целине, са партикулама лишеним припадности надређеном поретку. Дакле, ишчезнућем хуманости, са позорнице света се повукао и целовит, изнутра центриран и духовно усредређен људски лик, па се на упражњеном месту пројавила нихилистичка сенка његовог озвереног брата – античовек.

Лирска имагинација Бранислава Петровића је, од раних до позних поетских објава, доследно осликавала сложenu природу човечјег образа, како апологетским тоновима, потезима непатворене зачућености и бојама апотеозе тако и крупним контрастним наносима тамних расположења, дрхтавим нијансама метафизичких неспокоја и туробним колоритом безнадежности. Отуда се пред читаочевим оком у титравом сјају противречности помаља целовит лирски портрет људскости, истовремено обасјан светлином емпатијске осећајности и осенчен тмином прекора.

Говорећи једном приликом о људском удесу песника, Бранислав Петровић је истакао:

Удесило му се да га бог остави (због његова смртна сагрешења), удесило му се да је двоножац, да има разум, мудре руке, да је сисар, месождер, да је неспокојник, путник и ловац, спадало и знатижељник, конструктор и деструктивац, да је мимо све живе створове сујетан и амбициозан,

егоистичан и похлепан, да је намћор и злопамтило, пуштахија и кучкин син, да не зна шта хоће, али то што не зна шта хоће одједном, удесило му се да је мимо све створове свестан своје смрти и узалудности свих својих напора (Зубановић, Пантић 1992: 172–173).

Осим што сабирају биолошке одлике и духовне зебње човека, нижу његова непочинства и славе страдалничко кретање грозницом живота, једном речју, набрајају загонетке и парадоксе постојања, ови редови могу се читати и као потези имплицитног исцртавања поетичког аутопортрета, јер су кратким аналитичким засеком у ткиво људске природе истовремено издвојена, угрубо посматрано, сва чворна места Петровићеве песничке антропологије. У наглим сменама хладних и топлих тонова – који се сударима не измирују, већ тензијом супротстављања одржавају дијалектички однос – пред нама се пројављује слика човека чији каталог мана и недостатака надсводи дух песниковог самопрепознавања и зрачење устрајних симпатија. Управо на месту које се повољно отвара осуђујућем погледу упућеном небрањеним просторима човекових унутрашњих предела, на духовном хоризонту како песника тако и читалаца искрсава – могућност човекољубља.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

1.

Петровић 2012 I: Петровић, Бранислав. *Сабране њесме I*. Београд: The English Book.

Петровић 2012 II: Петровић, Бранислав. *Сабране њесме II*. Београд: The English Book.

2.

Андрић 1981: Андрић, Иво. *Сџазе, лица, ѓредели*. Београд: Просвета.

Берђајев 2006: Берђајев, Николај. *Судбина човека у савременом свејју*. Београд: Логос.

Делић 1999: Делић, Јован. „Два записа о поезији и поетици Бранислава Петровића” у: *Бранислав Петровић, ѓесник*. Зборник радова. Краљево: Народна библиотека „Радослав Веснић”.

Егерић 2004: Егерић, Мирослав. „Од моћи ка праху” у: *Поезија Бранислава Петровића*, Зборник радова, приредио Слободан Ж. Марковић. Београд: Задушбина Десанке Максимовић.

Зубановић, Пантић 1992: Зубановић, Слободан, Пантић, Михајло. „Ако смо се разумели” у: *Десет ѓесама – десет разјовора*. Нови Сад: Матица српска.

Зуровац 2000: Зуровац, Мирко. „Дијалектика егзистенције у филозофији Серена Кјеркегора” у: *Болет на смрт*. Серен Кјеркегор. Предео с немачког Милан Табаковић. Београд: Плато.

Јовановић 1999: Јовановић, Александар. „Чудо поезије и чуда живота. О ’Песми’ Бранислава Петровића” у: *Бранислав Петровић, ѓесник*. Зборник радова. Краљево: Народна библиотека „Радослав Веснић”.

Кјеркегор 2000: Кјеркегор, Серен. *Болет на смрт*. Серен Кјеркегор. Предео с немачког Милан Табаковић. Београд: Плато.

Негришорац 1999: Негришорац, Иван. „Поетичка сложеница Бранислава Петровића” у: *Бранислав Петровић, ѓесник*. Зборник радова. Краљево: Народна библиотека „Радослав Веснић”.

Његош 2001: Његош, Петар II Петровић. *Дјела*. Подгорица: ЦИД.

Первић 1973: Первић, Мухарем. „Бранислав Петровић или одбрана света” у: *Савремена ѓоезија*. Српска књижевност у књижевној критици, Савремена поезија, Књига IX. Београд: Нолит.

- Петровић 1973: Петровић, Растко. „Пробуђена свест (Јуда)” у: *Поезија. Сабињанке*. Београд: Нолит.
- Поповић 1999: Поповић, Тања. „Поеме Бранислава Петровића” у: *Бранислав Пејровић. Песник*. Зборник радова. Краљево: Народна библиотека „Радослав Веснић”.
- Псалтир*. Београд: Хришћанска мисао, 2012.
- Симовић 2004: Симовић, Љубомир. „Поезија Бранислава Петровића” у: *Поезија Бранислава Пејровића*, Зборник радова, приредио Слободан Ж. Марковић. Београд: Задужбина Десанке Максимовић.
- Симовић 2012: Симовић, Љубомир. „Уз књигу *Предосећање будућности* Бранислава Петровића” у: *Сабране њесме II*. Петровић, Бранислав. Београд: The English Book.

Nemanja Karović

THE POETIC PHILANTHROPY OF BRANISLAV PETROVIĆ

Summary

The basic research aim of the paper is the interpretation of Petrović's poetic experience of human nature and the search for the key postulates of the poet's lyric anthropology. Special interpretative attention is dedicated to the poem "Praznik na gradilištu" ("A Holiday on the Construction Site"), whose semantic content is the core spot of the poetry on the Man. In the poetically complex equation of Petrović's poetic vision, the humanness is sung about in a voice of apology and tone of apotheosis, the man's existential fears and metaphysical agitations are viewed reflexively, and also presented is the abysmal depth of the human fall.

Универзитет у Београду
Учитељски факултет
karovic.nemanja@gmail.com

ПРИЛОЗИ ЗА ПОЕТИКУ
БРАНИСЛАВА ПЕТКОВИЋА
Зборник радова

Издавачи

Институт за књижевност и уметност, Београд

www.ikum.org.rs

Градска библиотека „Владислав Петковић Дис”, Чачак

www.cacak-dis.rs

За издаваче

др Бојан Јовић, научни саветник

др Богдан Трифуновић

Превод резимеа

Бојана Аћамовић

Израда рејисџира

Тања Вуковић

Тијана Бежанић

Прелом њекстџа

Зоран Јуреш

Шџамџа

Атеље Јуреш – Чачак

Тираж

300

ISBN 978-86-83375-96-7

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41.09-1 Петровић Б. (082)

ПРИЛОЗИ за поезику Бранислава Петровића : зборник радова [са научног скупа одржаног 10. маја 2018. у Чачку, у оквиру програма 55. "Дисовог пролећа"] / уредник Драган Хамовић. - Чачак : Градска библиотека "Владислав Петковић Дис" ; Београд : Институт за књижевност и уметност, 2019 (Чачак : Атеље Јуреш). - 269 стр. : слике Б. Петровића ; 24 см. - (Дисово пролеће / [Градска библиотека "Владислав Петковић Дис", Чачак] ; 55)

"Зборник је резултат рада на научном пројекту 'Смена поетичких парадигми у српској књижевности двадесетог века: национални и европски контекст'" --> прелим. стр. - Тираж 300. - Стр. 11-14: Брана и његови будући људи / Драган Хамовић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries. - Регистар.

ISBN 978-86-83375-96-7 (ГПВПД)

1. Хамовић, Драган, 1970- [уредник] [аутор додатног текста]
 2. Дисово пролеће (55 ; 2019 ; Чачак)
- а) Петровић, Бранислав (1937-2002) -- Поезија -- Зборници

COBISS.SR-ID 276169740